

Az elit mindig könnyebben kollaborál

Majtényi György: A totalitárius rendszerek alulról is építkeznek

Amikor az emberek elfogadják a hatalom által megszabott kereteket, és a hétköznapokban ezek alapján kötik meg a saját kompromisszumaikat, akkor egyúttal stabilizálják, üzemszerűvé is teszik az autoriter rendszer működését – mondja a 168 Órának Majtényi György történész, aki nemrég megjelent, *Egy forint a krumplis lángos* című kötetében személyes sorsokon keresztül mutatja be a Kádár-kor társadalmának legjellemzőbb vonásait. A társadalomtudóst arról is kérdezzük, milyen analógiákat fedez fel a NER és a Kádár-korszak között, mikor működött nálunk utoljára a társadalmi szolidaritás, és milyen egyéni alkukat kellett megkötni ahhoz, hogy valaki lemondjon a demokratikus alapjogokról a személyes boldogulása érdekében.

Ön történészként az 1990 előtti évtizedekkel foglalkozik. Milyen gyakran kapja meg azt a kérdést, hogy a NER-rel visszatértünk-e a Kádár-korba?

Elég gyakran. A hallgatóim például rendszeresen rákérdeznek.

Mit szokott válaszolni?

Attól függ, miként teszik fel a kérdést. Ha a lehető legegyszerűbben, akkor az a válasz, hogy a két rendszer nem ugyanolyan. Léteznek ugyan párhuzamok, de a különbségek jóval markánsabbak. Amiben ma élünk, az már nem alkotmányos demokrácia, inkább választási autokrácia, és láthatóan az emberi jogok további korlátozása felé tart. A Kádár-korszak viszont a hatalomgyakorlás szempontjából mindvégig diktatúra volt, függetlenül attól, hogy miként változott, puhult fel az utolsó időszakára.

A Kádár személye iránti nosztalgiának mik a legfőbb okai?

Kádár népszerűsége, személyének megítélése az elmúlt hatvan évben folyamatosan változott, és ez igaz a rendszerváltozás előtti időszakra is. Az '56-os megtorlások miatt eleinte kifejezetten népszerűtlennek számított, ami a hatvanas években fordult át. Kádár imázsának fő vonása az volt, hogy ő a nép egyszerű gyermeke,

életvitelében sem különbözik az átlagembertől. A nyolcvanas években viszont már érzékelhetők voltak a rendszer válságjelenségei, és a korabeli felmérések is azt jelezték, hogy megrendült Kádár népszerűsége. Halálát követően, a rendszerváltozás után ismét népszerűbbé vált, aminek legfőbb oka a szocializmus életszínvonal-politikájában keresendő, hiszen a rezsim törekedett rá, hogy a társadalom minél szélesebb rétegei számára a korábbinál magasabb nivójú életvitelt tegyen lehetővé. Ennek a súlyát épp a rendszerváltás utáni időszak életszínvonal-romlása adta meg, az emberek az új berendezkedés bűneként azonosították a tömeges munkanélküliséget vagy a hajléktalanságot. Ezen túl a Kádár-korszak egy olyanfajta paternalista viszonyt alakított ki az emberekben a hatalommal szemben, amelyben nagyon sokan a legfelsőbb vezetőtől várták az egyéni boldogulás feltételeinek megteremtését.

Ez nem ősbib reflex?

De, bizonyosan az. A magyar társadalomban Kádár előtt sem volt komoly hagyománya a demokratikus berendezkedésnek, sőt talán általános igény sem volt rá. Márpedig egy elnyomó rendszer elemzése során nem elég megvizsgálni a hatalom intézményeinek kialakulását, működését, legalább ilyen fontos, hogy milyen társadalmi környezetben történik mindez. Ahogy Hannah Arendt leírja: a modern tömegtársadalmakban az teszi lehetővé a totalitárius rendszerek megszületését, hogy az egyének és csoportok autonómiája megszűnik, elszakadnak az emberek közötti szolidaritás szálai, mindenki egyéni érdekérvényesítésre törekszik, miközben az emberek valójában tömegként viselkednek. A társadalomnak a hatalommal való

A diktatórikus rendszerek egyszerre építkeznek felülről és alulról, a kultikus vezető nimbuszát nemcsak a fentről irányított propaganda, hanem a letről érkező igény is erősíti.

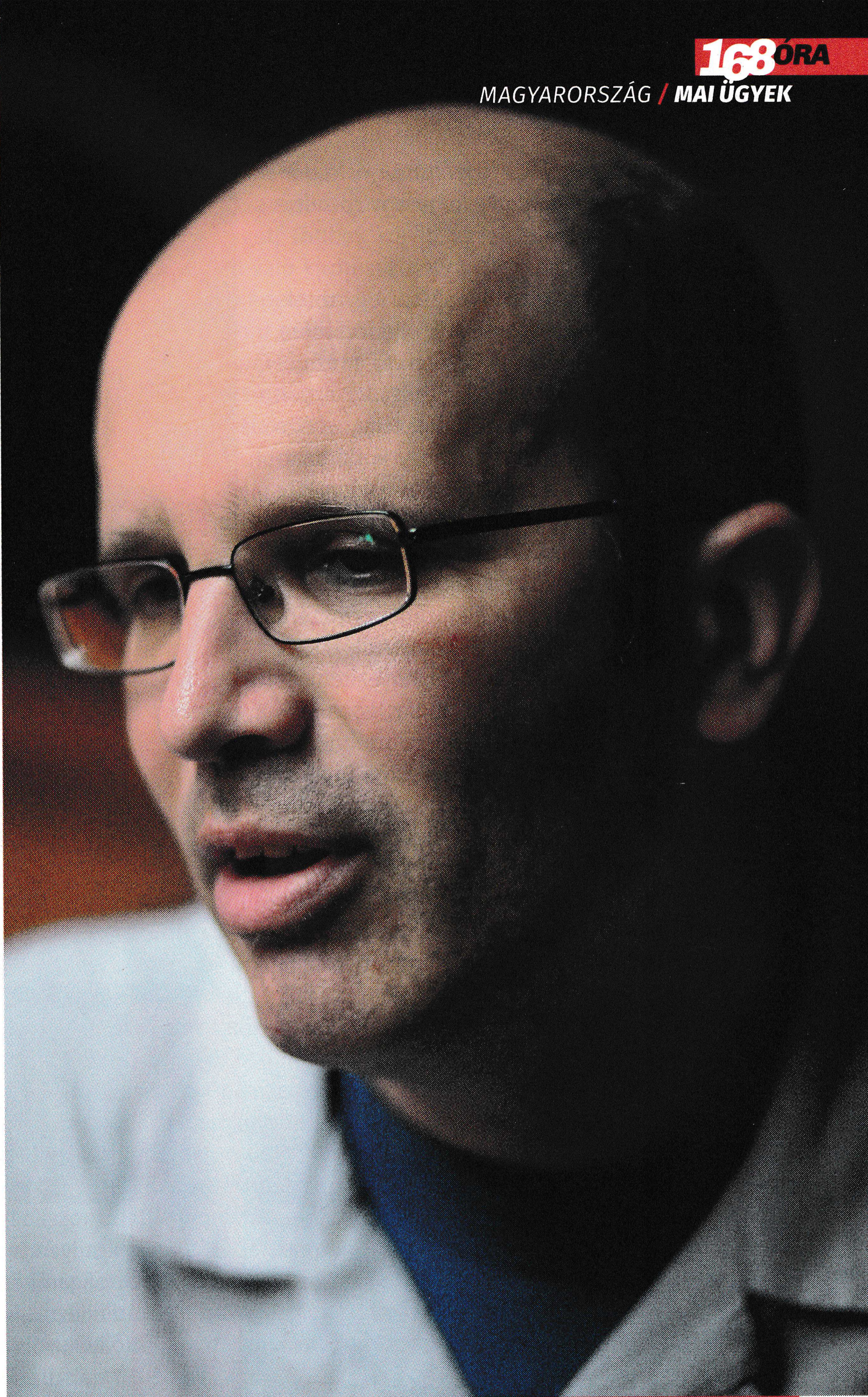
kiegyezése szükségszerű feltétele ennek, hiszen a diktatórikus rendszerek egyszerre építkeznek felülről és alulról, a kultikus vezető nimbuszát nemcsak a fentről irányított propaganda, hanem a lentől érkező igény is erősíti. Ahogy az emberek elfogadják a hatalom által megszabott kereteket, és a hétköznapiakban ezek alapján kötik meg a saját kompromisszumaikat, azzal egyúttal stabilizálják, üzemszerűvé is teszik a rendszer működését. Ehhez persze az a társadalmi belátás is kell, hogy az aktuális rendszer hosszú távon fennmarad, muszáj alkalmazkodni hozzá. Az '56-os forradalom leverése után ezt érezhették a magyar emberek.

Valami hasonlót érez a magyar társadalom most is: Orbán Viktor saját bevallása szerint legalább 2030-ig szeretné irányítani az országot, a harmadik kétharmados Fidesz-győzelem után pedig mintha mindenki arra rendezkedne be, hogy a következő 12 évben gond nélkül folytatódik a NER.

Történészként azt nem tudom megmondani, hogy mi fog történni a jövőben, de az kétségtelen, hogy a Kádár-kori és a jelenlegi hatalomgyakorlás módjában vannak párhuzamok, a jelenleg zajló társadalmi folyamatoknak megvannak a hagyományaik a magyar történelemben. Például az, hogy a politika miként használja ki a társadalomban meglévő paternalista attitűdöket. És ez nem kizárólag Kádár-kori tradíció.

Akkor nyilván nem is csak magyar sajátosság.

Természetesen nem, és nem is csupán történelmi előzményekre épül. A rendszerváltások sajátosságaival foglalkozó tranzitológiai tanulmányok szerint a demokratikus átalakulások sok esetben hosszú távon sikertelenek, visszafordíthatók, így jönnek létre az államonként eltérő jellegzetességeket mutató hibrid rendszerek. Ennek tartom az Orbán-rezsimet is, amely formálisan megőrizte a demokrácia kereteit, és azon belül mutat autoriter vonásokat. Ezzel persze nem nyitott új fejezetet a világtörténelemben. Az Orbán Viktor által követett példák ma megtalálhatók számos hasonló rendszerben Oroszországtól kezdve Törökországon át kelet-ázsiai és dél-amerikai hibrid rezsimekig. Mindegyiknek közös vonása, hogy a működőképességének megvannak a társadalomtörténelmi előzményei, ám ezek nem szűkíthetők le egyetlen korszakra, Magyarország esetében például a Kádár-korra.

DR. MAJTÉNYI GYÖRGY

történész 1974-ben született Budapesten.

Egyetemi tanulmányait az ELTE-n végezte, 1998-ban történelem szakon, később magyar, majd muzeológus szakon szerzett diplomát, valamint tanulmányokat folytatott a berlini Humboldt Egyetemen. Tíz éven át a Magyar Országos Levéltár főosztályvezetőjeként dolgozott, közben több egyetemen-főiskolán is oktatott. 2011 óta tanít az egri Eszterházy Károly Egyetem politológia tanszékén. Fő kutatási területe Magyarország 1945 utáni társadalom- és kultúrtörténete, könyvei többek között Kádár János mindennapjairól, a magyarországi elitek történelméről, a magyarországi romák társadalomtörténetéről szólnak.

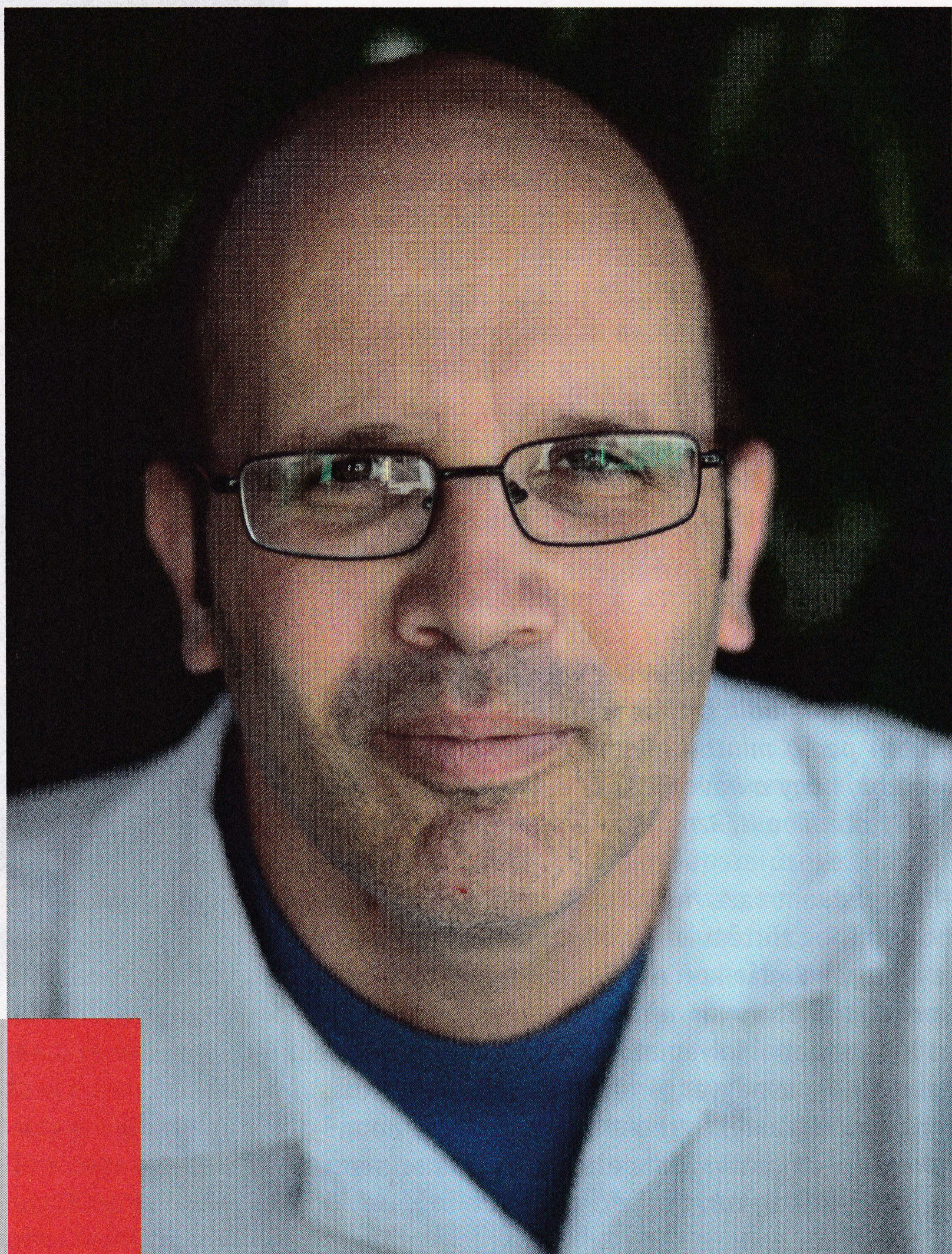
Érzékelték-e az emberek egyáltalán a Kádár-érában a hétköznapiakban, hogy egy totalitárius rendszerben élnek?

A totalitárius rendszerek alapvonása, hogy törekszik az emberek privát szférájának ellenőrzésére. Ehhez különböző erőszakszervezetekre, intézményekre van szükség. Az a kérdés, hogy az egyén miként szembesült ezzel a helyzettel, hogyan élte meg mindezt. Mennyire zavarta, hogy korlátozottan érvényesült a szabadsága, mennyire tekintette sikernek az egyéni érdekérvényesítéssel kiharcolt pozícióját, életszínvonalát? Elfogadta-e a paternalizmus kereteit, vagy szűknek érezte azokat? A hatvanas évekre kialakult a diktatúra üzemszerű működése, és akik fölismerték-kiismerték ennek a szabályait, jó eséllyel tudták érvényesíteni az egyéni vagy családi érdekeiket. Kádár János személyét sokszor a hivatalok mögé képzelték, az emberek a sikeres érdekérvényesítést többnyire a személyéhez kötötték, kudarcukért viszont általában nem őt, hanem a hivatalokat okolták.

Miközben köztudomású, hogy Kádár tudatosan távol tartotta magát konkrét ügyektől, nem foglalkozott egyéni panaszokkal.

A Kádár titkárságáról érkező ügyeket egyetlen hatóság sem merte félretenni, ellazsálni, így aztán az érintett állampolgároknak nagyobb esélyük volt az érdekérvényesítésre. Sokan ezt az egyéni sikert annak tudták be, hogy Kádár „segített”.

De nem is kellett semmit tennie. Kádár János titkárságára naponta százával érkeztek az egyéni kérelmek a legkülönbözőbb ügyekben. Ezeket az első titkár nem is látta, a kérelmeket hivatalosan iktatták, majd átküldték az illetékes hatóságokhoz, intézményekhez azzal, hogy visszajelzést kérnek,

milyen intézkedés született. Nyilvánvaló, hogy a Kádár titkárságáról érkező ügyeket egyetlen hatóság sem merte félretenni, ellazsálni, így aztán az érintett állampolgároknak nagyobb esélyük volt az érdekérvényesítésre. Sokan ezt az egyéni sikert annak tudták be, hogy Kádár „segített”. Időnként kialakult bennük egyfajta egyoldalú személyes viszony a „jóságos” pártvezetővel.

A rendszerhez való alkalmazkodás egyformán működött a társadalom minden rétegében?

Általánosságban is igaz, hogy egy adott politikai rendszerrel való kollaboráció a jobb helyzetű társadalmi csoportokban erősebb, a felsőbb rétegek jobban rákényszerülnek a politikai elittel való kiegyezésre. A Kádár-korszakban ugyanakkor voltak olyan társadalmi csoportok, amelyeknek a létéről és helyzetéről is roppant keveset lehetett tudni. A rendszer nem tudta alapvetően megváltoztatni a legszegényebbek vagy általánosságban a roma lakosság társadalmi helyzetét.

Társadalmi szolidaritás sem létezett? Ma egyfajta nosztalgiával gondolunk vissza a Kádár-korra ebből a szempontból, de lehet, hogy megcsal az emlékezetünk?

Nehéz társadalmi szolidaritásról beszélni, ha számos létező problémát a rendszer egyszerűen elhallgatott vagy egyes jelenségeket, ilyen volt például a munkanélküliség, kriminalizált. A kirekesztett társadalmi csoportokkal, így a cigánysággal szembeni előítéletek a Kádár-érában is erősek voltak. Nem véletlen, hogy az első jelentős ellenzéki civil kezdeményezés, a Szeta (Szegényeket Támogató Alap) 1979-es létrejötte éppen a szegénység elleni küzdelemről, a rászorulóknak megsegítéséről, a szolidaritásról szólt, ami fontos hagyománya lehet a demokratikus mozgalmaknak. Az 1989–1990 utáni alkotmányos demokrácia bukása részben talán abból is következett, hogy politikusai nem foglalkoztak kellően a szociális kérdésekkel.

A kádári modernizációban mennyi volt a rendszer szerepe?

A Kádár személyéhez kapcsolt vívmányok többsége valójában osztársadalmi teljesítmény volt. Nem egyszerűen a központi hatalom megengedőbb politikája, hanem az egyének modernizációs mozgalma, így a mezőgazdasági kistermelés, a magánvállalkozások újraéledése indította el a fejlődést. Ezt egyébként a rendszer nem akadályozta, egyes időszakokban még támogatta is, sőt felhasználta a létének igazolására. A jelenség felfogható a társadalmi törekvések és a pártállam politikájának egymásra hatásaként is.

A jelenleg szegénységben élő milliók a Kádár-korszak legelesettebbjeinek egyenes ági lezármazottjai?

A kutatások szerint a rokonság régebbi: valójában a Horthy-korszakbeli szegénység is továbbélt, a szocializmusban rejtetten a kislelőkben,

városi szegregátumokban. A társadalmi mobilitás hiánya átível a különböző rendszereken, jóllehet a szocialista rendszer több tekintetben enyhítette az esélyegyenlőtlenséget. Többek között az oktatási rendszer átalakítása miatt a szegénységből való kitörésre a szocializmus nagyobb esélyt kínált a Horthy-korszakhoz képest, és a társadalmi különbségek is látványosan mérséklődtek. A vagyoni különbségek csökkentéséhez azonban olyan lépések vezettek, mint például az erőszakos államosítás, ami a legkevésbé sem szolgálta a társadalmi igazságosság ügyét. Mint ahogy idővel a politikai elit vagyoni helyzete, életvitele is sokat ártott az igazságosság látszatának – sem morálisan, sem ideológiai értelemben nem volt védhető, miért él ennyire eltérő életszínvonalon egy pártfunkcionárius és egy gyári munkás. Ahogy a korabeli vicc fogalmazott: a konyak a munkásosztály itala, amit a képviselői útján fogyaszt el. Hiába voltak arányaiban kisebbek a vagyoni különbségek a Horthy-korszakhoz képest, ettől még az emberek igazságtalannak tartották őket.

Legújabb könyvében olyan személyek életútját rajzolja meg, akik sorsukkal szimbolizálják a Kádár-rendszer működését. Szép számmal vannak közöttük olyanok, akik nagyjából úgy kerültek fontos pozícióba, ahogy az manapság a NER viszonyai között is történik.

Óvatosan bánnék az összehasonlítással. A Kádár-korban a nomenklatúra-jog, a káderhatásköri lista határozta meg azokat a legfontosabb tisztségeket, amelyek betöltéséről a legfelsőbb pártvezetés közvetlenül döntött. E pozíciók között sokszor szakértelemtől függetlenül vándoroltak a megbízható káderek, ezt hívták káderforgónak. Ma ilyen lista nincs, de vannak törvények, úgynevezett lexek, amelyeket konkrétan egy, általában a hatalomhoz közel álló személyre szabnak, és az ő érvényesülését szolgálják. Hasonlít az is, hogy többnyire akkor sem a tehetség és a rátermettség, hanem jórészt egyéb szempontok – lojalitás, rokoni kapcsolat, személyes ismeretség – határozták meg, kik kerülhetnek politikailag fontos posztokra. A meghatározó dolgok régen is különböző informális eseményeken dőltek el, akkoriban vadászatokon vagy szüreti mulatságokon, manapság sokszor talán ugyanitt, vagy futballstadionok lelátóin. Volt már ilyen időszak, csak nem a Kádár-érában, hanem a Rákosi-korszakban, amikor az összes fontos pártvezető beült a fociklubok elnökségébe. Aztán 1950-ben Rákosi többeket visszavont a klubokból, mert a meccseken őket szidták a szurkolók. Ez volt az elégedetlenség egyik fokmérője. Most még nem tartunk itt. / **Cseri Péter**

Hirdetés

**BUDAPEST
SPORTARÉNA
AUGUSZTUS 15.
19:30**

ART ANZIX SZÍNHÁZ BEMUTATJA

DAVID HELFGOTT

Rachmaninov Piano Concerto No. 3

Életrajza alapján készült "nagyogi"/shine című életrajzi drámát
7 oscar-díjra jelölték.

JEGYEK KAPHATÓK AZ INTERTICKET,
VALAMINT AZ EVENTIM ORSZÁGOS HÁLÓZATÁBAN, TOVÁBBÁ A JEGY.HU OLDALON.

